

Veress Miklós: Vakügetés

Ötödik verseskötete után (mert hiszen a *Hóreggel* című gyerekverses kötetet semmi okunk kivonni a sorból), s negyvenedik évén túl a költő bizonyára válogatott verseinek leendő gyűjteményére is gondol, azokra a versekre, amelyek leginkább reprezentálják addigi munkásságát. Önkéntelenül is adódik a kérdés: hol a helye a *Vakügetés*nek (még pontosabban: e kötet „válogatott”, válogatandó verseinek) Veress Miklós értékekben máris gazdag eddigi életművében; azaz e legutolsó gyűjtemény — legjobb költői teljesítményeihez képest — jelent-e, s ha igen, mennyiben jelent változást, illetőleg gazdagodást?

Veress Miklós lírikusi pályájának állomásai a „megszűntetve megőrzés” sajátos szerveségét mutatják; kötetei a jól körülhatárolható, jól érzékelhető *másságuk* mellett mindvégig egymásból is következnek. Különösen karakterisztikus e szerves változások-váltások vonatkozásában a *Bádogkirály* (1975), a *Porhamu* (1978), és a *Vakügetés* (1983) egymásutánisága, az e három kötet címmel jelölhető versfolyam három állomása.

A *Bádogkirály* visszhangos újdonsága a nemzeti hagyományt kutató történeti látásmód volt; kifejező rendszerében pedig jelentős szerepet juttatott a „prédikátor ősök”-re emlékeztető, a régi magyar irodalmat idéző hangulati és stilisztikai elemeknek. (Hogy ez a népi-nemzeti központú szemlélet valóban jelentős és fontos volt a hetvenes évek első felében — éppen akkor, amikor egy ezzel merőben ellentétes költői program, a neoavantgarde újabb hajtásai is több jeles fiatal költőt vontak bűvkörükbe —, az is mutatja, hogy ma már viszont egy Veress után következő nemzedék nem egy meghatározó egyénisége vallja — nyilván nem teljesen függetlenül Veress költészetétől — a nemzeti-történelmi értéknek mint a lírában is lehetséges értékképző elemnek a fontosságát.)

A *Porhamu* legfontosabb verseinek a közegéből sem hiányzott ez a költői attitűd, de itt már nem mint fölfedezés, program volt jelen, hanem mint „átélt” élmény, feldolgozott tapasztalat. S a *Bádogkirály* pátoszát, a történelmi heroizmus igézetének hangjait a *Porhamu*-ban a csendesebb, bensőségesebb, a meditatív líra szözlamai váltották föl. Maga a fő „téma” is bensőségesebb lett: Veress Miklóst ekkor az emberi lényeg és az eszményi ember lehetőségei izgatták elsősorban. A kötet fő motívumvilága, az arc-álarc ősi szimbolikája természetes módon tükrözta és hordozta az *idegenségben* önmagát kereső ember dilemmáit. Veress Miklós történelmi és morális értékrendjének meghatározó összetevői — a szabadság és a forradalmi tisztaság — egyben az emberi lényegét is jelentették számára.

A *Porhamu* fülszövege — az olvasótól való búcsú és az elkövetkező költői vállalkozás-vállalás — határozott állásfoglalás volt: „hiszek abban — írta itt Veress —, hogy van erőm lezárni mindazt, amit eddig írtam, ha van bátorságom visszaneézni mindarra, ami mögöttem: porhamu”. S hogy mi is a „porhamu” itteni jelentése, azt is megvilágította a költő: „ifjúságom porhamu és utamat azóta is ebbe a porba lépem.” Aligha lehet kétséges, hogy a *Vakügetés* verseinek vizsgálata e szerzői „előzetes” figyelembe vételével is jogosult.

A bevezetőnkben említett kontinuitás jelzései nem hiányoznak e mostani Veress-kötetből sem. Vissza-visszatér — igaz, hogy csak érintőlegesen, eléggé periférikus szerepben — a *Porhamu*t még meghatározó, már említett motívumkör; itt is megjelennek a zsoltártémák, s itt is újraformálja a Kőműves Kelemenné-história ma is érvényes tanulságait. Az Ady — és József Attila — reminiscenciák és parafrázisok ugyancsak a folytonosság nyomjelzői Veress Miklós itteni verseiben.

A „porhamu”-korszak elemeiből viszont — amelyek előző kötetében is szerepeltek — a *Vakügetés* verseiben már *külön világ* épül, mégpedig egészen a jelenig terjedő. A költő visszatekintése tehát — ezek szerint — nem egyszerűen csak emlékezetmegőrző vagy emlékezetfeldolgozó szándékú, hanem a valaha volt hétköznapiság némiképpen mitologikus újjáteremtése is. A pusztá emlékezés vagy „feldolgozás” mechanizmusa mellett (vagy még inkább e helyett)

a teljesebb *asszimiláció* reflexeivel járja be Veress Miklós a maga „porhamu”-világát a kötet számos versében. Tragikus számvetés ez. „Fekete máglya” — miként egyik cikluscímében utal is erre. Veress most sem „tér ki” a szenvedésérzés elől, úgy tartja, hogy a szenvedés „a test és lélek védekezési formája”. S tegyük ehhez még hozzá: a *mélység* egyik feltétele is. (Sőt — még a *Porhamu* — egyik versében azt is megfogalmazta, hogy „akiből e kín kihalt / már nem lehet szabad”.)

Máshonnet szemlélve ezt az asszimilációs törekvést az is szembeütő változás az előzőekhez képest, hogy a *Bádogkirály*-korszak látomásos lírájának *tárgya* a *Vakügetés*ben háttérbe szorult: itt már nem elsősorban a hagyományos történelmi tematika, hanem ez a *közelmúltat* elemző önkitaljesítő előélet-szervesítés kap nagyobb hangsúlyokat. (*Filmvers, Focivers.*) A történelmi élményforrások módosult időbeli horizontja (amely egyébként szinkronban volt a magyar tudományos közgondolkodás hetvenes évekbeli módosult orientációjával is) pregnánsan jelzi egyben azt is, hogy Veress Miklós költészetének — sokat emlegetett — *közéleti töltése* változatlanul erőteljes, noha feltétlenül más: közvettebb, mint korábban.

A *Vakügetés* talán legjelentősebb szemléleti (vagy talán csak „optikai”) újdonsága, hogy itt a szubjektum leplezetlenül nyomul előtérbe. E tünet önmagában persze semmit se jelentene, ha Veress Miklós új kötetében e látszólag redukált világtkép valójában nem éppen az egyetemesség felé tágulást hozná magával. Márpedig azt hozza, így tehát igen figyelemreméltó. Tipikusan paradox tünet ugyanis: a legsúlyosabb szubjektív élmények újra csak kollektív érzéseket fogalmaztatnak verssé. (Természetesen itt szó sincs egyedi jelenségről: a jelentős költőegyeniségeknél számtalan példa kínálkozik párhuzamként.)

Veress Miklós egyik alapélménye a *Vakügetés* verseiben a világra vetett, a magára hagyott, a „kőbaltára” már csak emlékező, mítoszaitól és istenétől megfosztott-megfosztatott, a „középkort” maga mögött hagyó ember. Az Ady Endrére utaló („Vak ügetését hallani / Eltvedt, hajdani lovasnak,”) címválasztás — és (némileg más vonatkozásban) éppen Sartre megidézése konkrét és mai léhelyzetre utal: „...szaporodik / négy milliárd magánya s készül a III.” (*A filozófus halálára*) Ugyanez az életérzés szorosan a szubjektum felől: „*Bézárlattak utak ajtóik [...]* Egy felé se szaladhatok / aki Isten aki titok” (*Régi zsoldár-témákra*). Isten eltűnével eltűnt az *örök* cél is.

„Döndül lelkem rianása
mert kit hittem nincsen sehol
megmarad csak hite mása
emberségünk látomása
én meg lettem mint az bagoly
ki az kietlenbe huhol”
(Régi zsoldár-témákra)

Veress Miklós feltűnően sok e kötetbeli versében bukkan fel e sajátos Isten-képzet, e szimbolikus Isten-kép. Szimbolikus, hiszen az egyes, az adott versközegtől is motiválva ugyan, de mindig „megtestesülése”, fogalmi jele, képviselője és kifejezője is a modern civilizáció egyre zavarba ejtőbben előnyomuló tünetének: az érték, a norma, a közmegegyezés nyomán elismert abszolútumok teljes széthullási folyamatának. A személyes hiányérzet tehát újfent kollektív életérzés tükörképe; Veress Miklós istenkereső nyugtalansága alighanem korunk egyik legfőbb — intellektuális és morális — emberi problémáját fogalmazza meg: „lélekhány a testem / istenhiány az isten” (*Pókháló*, 3.); „Istenben hinni volna jó / szikrázni templom-aranyat / imádni azt ami való” (*Máglya*); „hiszen meghalt az isten / és farkashorda lesben” (*Derkovits*, 3.) „Az isten az isten az isten a törvény / örvénye / fölcsap a szem pereméig” (*Le felé a Van Gogh-múzeum lépcsőin Amszterdamban*) — s idézhetnénk még tovább, hosszasan. Másutt meg az öreg Arany János *Naturam furca expellas...*-ából ismert, ironikus, de egyben nyomasztó kép: a színben felkötött néma tőkharang toposzának változata tér vissza Veress-

nél: „Himbál a vers: lélekharang / amelynek rég kitépve nyelve / Ha ütök — szól / De hogy sikoltson? (Szonett a harminchatodik évből?)

Ezek között az életérzésbeli és létfilozófiai keretek között jelenik meg a kötet azon két súlyos verse (utalva talán ezzel arra is, hogy a világ *teljes*, nemcsak a rész, hanem az egész is fontos), amely mégis az „építkezésé”, az emberi *lehetőségek* — bármily nehéz is — kiteljesedésének-kiteljesítésének reményéé, hitéé. *A rom fölépítése* (Utassy Józsefnek ajánlva) már címében is jelzi e költői szándékot; egyszersmind újrafogalmazása a *Porhamuban* közölt „Jeszenyin-sirató” egyik pillérgondolatának: a Kőműves Kelemenné mítoszának is. Íme a téma két változata:

Requiem egy költő sírjánál

„Nem kell téglává lenni
hogy légy mindenkoron
Kőműves Kelemenné
már fölös fájdalom
de a mi emberi arcunk
mindig forradalom”

A rom fölépítése

„ahhoz hogy épüljön a rom
Kelemenné fölösleges
ahhoz hogy épüljön a rom
elég a lélek meg a test
az anyag: here és tudó
már emberré építhető”

E fenti kétszer hat-hat sor önmagában is képes sejtetni a két kötet — már körvonalazott — hangulatának különbözőségét: az ottani izzás emitt egyszerű kijelentések egymásutánjává lett; másfelől pedig: maguk a dolgok is sokkal egyszerűbbé, hétköznapibbá váltak a költő számára, de nem vesztí szem elől a mindenkori lényegét: a „templomépítést”...

A *Vakügetés* talán legkiérleltebb darabja az *El Bosco föltámasztása* című (*Látomás a Prádóban* alcímű) kompozíció. Prófécia, prófétáló ez a vers — tehát Veress Miklósnak egy régebbi korszakára emlékeztet —, csak hogy itt nem a költőé a próféta szerep, hanem a megidézett festőé. Sikeres *szintézist* teremt itt Veress, mind a kötet fő motívumait és tematikáját tekintve, mind pedig azzal, hogy felvonultatja azokat a költői erényeit, melyekkel méltán emelkedett a legjobbak közé. Az *El Bosco föltámasztása* mélyen humánus tartalmával, szuggesztív előadásával, a látomás és a köznapiság egymásba játszatásának pontos és tárgyyszerű utalásaival a korszak és a mindenkor volt emberi nyomorúság azonosságára; s kitűnő, arányokat és harmóniát teremtő ellenpontozásaival ez a mű kiemelkedik a kötet versei közül. A költői—emberi reményt a jelen józan felmérése és a jövőbe nézés bátorsága hitelesíti:

„Világ világa — te énekeld
világtalan hogy él még a kert
van még remény s van ki türelmes
megtartó kezeibe fölvesz
mert tudja fölös ennyi por
s porabbá most már nem tipor

*El Bosco jöjj és prédikáld ecsettel
hogy gyönyörűen iszonyú az ember”*

Ehhez a magaslatához képest kevésbé meggyőző a költő által is *szintézisnek* szánt hosszabb vers, a *kötet záró Vak ügetés* (miként előző kötetének nagy záróverse sem volt egyértelműen „nagy” versnek minősíthető). S ezzel vissza is tértünk az írásunk legelején föltett kérdésünkhöz: hol a helye a *Vakügetés* című kötetnek Veress Miklós költői pályáján? Részletekbe menő poétikai-stilisztikai elemzésbe most nem bocsátkozhatunk, éppen ezért csak nagy körvonalakban summázhatjuk észrevételeinket.

A kritika annak idején szóvá tette, hogy Veress Miklós költészete — a *Porhamu*-korszak-

ban — *túlságosan* is sokszínű és szerteágazó volt, tematikájában és verselésében egyaránt. Az kétségtelen, hogy a *Porhamu* kísérleteihez, próbalemeihez, töredékeihez, „bagatell”-jeihez viszonyítva a *Vakügetés* markánsabb, egyneműbb, összességében súlyosabb kötet. Ám az is valószínű, hogy ezt a „súlyt” zömében az a néhány kiemelkedően jó és fontos vers (mint amilyen a *Régi zsoldár-témákra 1–2.*, az *Anyahívogató*, *A rom fölépítése 1–11.*, a *Filmvers*, a *Focivers*, az *El Bosco föltámasztása*, az *Összecsavart zászló*, a *Hajnali dal* és a *Szerelmesvers*) adja, amelyek majd nyilván helyet kapnak ama bizonyos válogatott versek kötetében is. Több, csak részleteiben megoldott „szintézis”-vers (pl. *Derkovits 1–5.*, *Négy évszak 1–4.*, *Lefelé a Van Gogh-múzeum lépcsőin Amszterdamban*) viszont arra utal, hogy Veress Miklós talán túlságos is nagy, talán nyomasztó felelősségtudattal igyekezett „beváltani” ígérését költészetének új szakaszával kapcsolatban. Amit korábban nemigen tapasztalhattunk Veress verseiben: a gondolatok kiérlelésének felemássága (például a *Vak ügetés* két Ady-versből és az Apokalipszisből származó motívumai sem állnak össze szerves egésszé), a versépítkezés bizonytalanságai s ragaszkodása a hagyományos verseléshez, összességében arra engednek következtetni, hogy Veress Miklós költői világképének fentebb elemzett karakterisztikus változása nem járt együtt költői nyelvének és formateremtő erejének *hasonló szintű* megújulásával. Hangsúlyozandó, hogy természetesen csak a *Vakügetés*ben szereplő versek egy részére érvényesek ezen észrevételeink, minthogy Veress Miklós valóban legújabb, folyóirat-közlésekből ismert versei mintha ismét egy kiegyenlítettebb költői teljesítményt mutatnának.

Ennek biztos érvényű kimondásával azonban meg kell várni — a következő Veress-kötetet. (*Szépirodalmi.*)

MONOSTORI IMRE

Szegedi örökség

PÉTER LÁSZLÓ KÖNYVE

A *Szegedi örökség*ben összegyűjtött cikkek, tanulmányok írója a szegedi helyismereti kutatás egyik nevezetes személyisége. Írásainak bibliográfiája több mint kétezer tételt tartalmaz — első cikkeit jó három és fél évtizeddel ezelőtt publikálta. Pályáját Klemm Imre professzor mellett, nyelvészként kezdte a szegedi egyetemen; doktori értekezése (*Szóreg temesközi község nyelvjárásának hangtana* [1947]) is még nyelvészeti tárgyú volt. Pályájának kanyarai (az egyetemi állást muzeológusi, majd könyvtárosi állással volt kénytelen fölcserélni) s valószínűleg érdeklődésének szerkezete is azonban hamar távolabbi területekre sodorták. Kezdeti néprajzi, folklorisztikai tanulmányai mellett, mint muzeológusnak, majd könyvtárosnak, figyelmé mindinkább az irodalomtörténet, sőt a tágan értelmezett helyismeret felé fordult. József Attilával, Juhász Gyulával, illetve szegedi, makói kulturális „holdudvarokkal” kezdett foglalkozni; e témakörben több fontos tanulmánya jelent meg. Kandidátusi fokozatát — *Juhász Gyula a forradalmakban* című, 1965-ben könyvként is megjelent részmonográfiájával — irodalomtörténetből nyerte el. Munkásságának mennyiségileg is mind nagyobb része azonban jó ideje már e tárgykörbe sem fér bele; az utcatörténet, a művészet- és zenetörténet például egyként érdekli, írásra készíti. Nem véletlen tehát, hogy újabban már nem nyelvésznek, nem is irodalomtörténésznek, hanem művelődéstörténésznek vallja magát.